Кримінальне право та криминологія

УДК 343.9:336.7

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20407265>**Соціальна обумовленість криміналізації суспільно небезпечної
активності службових осіб банків****Муляр Денис Вікторович,**

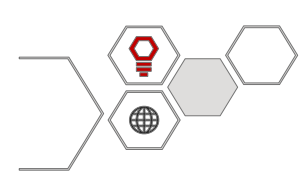
аспірант кафедри ОРД та національної безпеки

Національна академія внутрішніх справ,

пл. Солом'янська, 1, Київ, 03035, Україна

<https://orcid.org/0009-0008-2306-6826>**Прийнято: 13.05.2026 | Опубліковано: 27.05.2026**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню соціальної обумовленості криміналізації протиправної діяльності службових осіб банків як важливого аспекту забезпечення економічної безпеки держави. Адже дестабілізація банківського сектору, особливо як наслідок неправомірних дій осіб, наділених управлінськими повноваженнями, спроможна спричинити безповоротні негативні наслідки, що виходять далеко за межі окремих фінансових установ. Мета дослідження полягала у виокремленні особливостей та систематизації соціальних факторів, що обумовлюють криміналізацію суспільно небезпечної активності службових осіб банків в умовах сучасних глобальних та внутрішніх викликів, зокрема, в умовах воєнного стану. Методологія аналізу ґрунтувалась на теоретичному аналізі понять криміналізації та соціальної обумовленості, криминологічно-правовому аналізі факторів, що провокують криміналізацію протиправних діянь досліджуваної групи осіб, а також дослідженні

емпіричних даних, зокрема наслідків банківської кризи 2014–2016 років. Результати дослідження свідчать про наявність комплексу взаємопов'язаних факторів соціальної обумовленості криміналізації, серед яких: суттєва зміна соціально-економічної ситуації в країні; підвищення попиту на кредитні ресурси; деформація ціннісних орієнтирів у банківському секторі; системна недосконалість контрольних механізмів; виникнення сприятливого середовища для вчинення зловживань службовими особами. Висновки підтверджують, що криміналізація протиправної діяльності службових осіб банків є необхідною передумовою ефективного функціонування національної банківської системи. Висока латентність та масштабність завданої шкоди обумовлюють необхідність оперативної та ефективної державної протидії досліджуваним деструктивним проявам, встановлення обґрунтованого рівня кримінально-правової протекції матеріальних інтересів громадян та фінансової безпеки у сфері банківської діяльності.

Ключові слова: злочин, кримінальне правопорушення, банківські працівники, банківська сфера, службова особа, економічна безпека

Social Determinants of Criminalizing Socially Hazardous Conduct by Banking Officials During the Execution of Their Functional Obligations

Muliar D. V.,

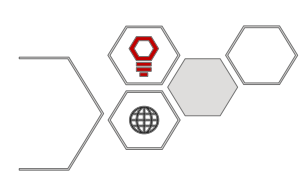
Postgraduate Student

National Academy of Internal Affairs

03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0008-2306-6826>

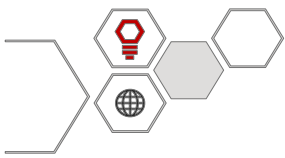
Abstract. This article examines the social conditionality of the criminalization of unlawful activities by banking officials as an important aspect of

ensuring the state's economic security. The destabilization of the banking sector, particularly as a result of misconduct by persons vested with managerial authority, is capable of causing irreversible negative consequences that extend far beyond individual financial institutions. The purpose of this study was to identify distinctive features and systematize the social factors that determine the criminalization of socially dangerous activities by banking officials in the context of contemporary global and domestic challenges, particularly under conditions of martial law. The analytical methodology was based on a theoretical analysis of the concepts of criminalization and social conditionality, criminological and legal analysis of factors that provoke the criminalization of unlawful acts by the studied group of persons, as well as examination of empirical data, particularly regarding the consequences of the 2014-2016 banking crisis. The research findings demonstrate the existence of a complex of interrelated factors of social conditionality for criminalization, including: significant changes in the country's socioeconomic situation; increased demand for credit resources; deformation of value orientations in the banking sector; systemic deficiencies in control mechanisms; and the emergence of a favorable environment for abuse by officials. The conclusions confirm that the criminalization of unlawful activities by banking officials is a necessary prerequisite for the effective functioning of the national banking system. The high latency rate and the extent of harm caused necessitate prompt and effective state countermeasures against the studied destructive phenomena, establishing a justified level of criminal-legal protection of citizens' material interests and financial security in the sphere of banking activities.

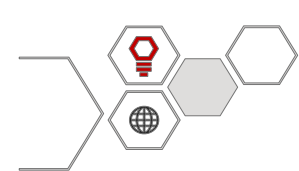
Keywords: crime, criminal offense, bank employees, banking sector, official, economic security

Постановка проблеми. Банківська система – один із системоутворюючих інститутів національної економіки, що забезпечує

аккумуляцію та перерозподіл фінансових ресурсів, підтримання грошово-кредитного обігу та стабільність фінансової системи держави загалом. Сьогодні, як і в минулі роки, банківська сфера є привабливою для організованої злочинності, адже вона концентрує фінансові ресурси та з її допомогою здійснюються розрахунки, що надважливі для фінансування вчинення злочинів, особливо в складі організованих груп та злочинних організацій.

Водночас, дестабілізація банківського сектору, особливо як наслідок неправомірних дій осіб, наділених управлінськими повноваженнями, спроможна спричинити безповоротні негативні наслідки, що виходять далеко за межі окремих фінансових установ. Саме тому питання ефективного кримінально-правового захисту банківської системи від зловживань службових осіб, які працюють безпосередньо в банках, набуває особливої актуальності в контексті зміцнення економічної безпеки держави та забезпечення стійкості національної економіки, особливо в умовах відбиття повномасштабного збройного вторгнення РФ. Водночас, правопорушення, що вчиняються у банківській сфері, характеризуються високим рівнем латентності, деструктивним впливом на функціонування економічної системи держави, гальмуванням виконання заходів, розроблених в межах реалізації грошово-кредитної політики держави; спотворенням механізму вільної конкуренції на внутрішньому фінансовому ринку тощо. Зазначене обумовлює важливість об'єктивної оцінки ступеня суспільної небезпеки протиправних діянь, що вчиняються у банківській сфері, особливо – службовими особами банків, як таких, що мають більше можливостей для їх вчинення. А також врахування системного характеру зловживань, адже злочинність у досліджуваній сфері щорічно спричинює мільярдних збитків і завдає не лише фінансову, але й репутаційну шкоду фінансовим установам.

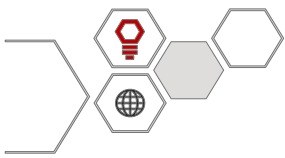

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, пов'язана з особливостями злочинності у банківській сфері, зокрема тієї, що ініційована службовими особами банків, була предметом дослідження низки вітчизняних науковців серед яких Андрушко П.П., Васілін Є.М., Герасимов О.В., Джу́жа О.М., Дудоров О.О., Користін О.Є., Клочко А.М., Тихонова О.В., Хавронюк М.І., Чернявський С.С. тощо. Проте, науковий інтерес згаданих вчених полягав у вивченні окремих напрямів злочинної діяльності службових осіб банків. Питання, що комплексно висвітлюють особливості протиправної діяльності досліджуваної категорії осіб не знайшли свого узагальненого висвітлення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Загалом концепцію соціальної обумовленості кримінального права у контексті зв'язку кримінального права з потребами суспільства, змінами в соціально-економічному середовищі та моральними цінностями розробляв академік Сташис В.В. [1].

Проблематика соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність загалом та криміналізації окремих діянь була розглянута на монографічному рівні Пащенко О.О., яким було розглянуто співвідношення понять «соціальна обумовленість» і «криміналізація», а також запропоновано систему обставин, за допомогою яких визначається соціальна обумовленість кримінально-правових норм різних видів [2]. Безпосередньо соціальна обумовленість криміналізації злочинної діяльності службових осіб банків окреслювалась фрагментарно в наукових роботах окремих вчених. Зокрема, Колб Р.О. [3] у дисертації «Банківська установа як суб'єкт запобігання злочинам» лише поверхнево згадує про певну обумовленість криміналізації протиправної діяльності працівників банківських установ, а Васілін Є.М. [4] у своїй дисертації на тему «Доведення банку до неплатоспроможності: соціальна обумовленість криміналізації, аналіз складу злочину» розглянув соціальну обумовленість криміналізації доведення банку до

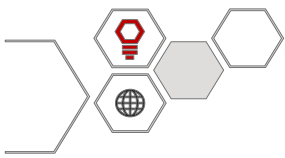

неплатоспроможності, але у чому саме її (соціальної обумовленості – авт.) особливості, нажаль, не окреслено.

Метою статті є виокремлення особливостей та систематизація соціальних факторів, що обумовлюють криміналізацію суспільно небезпечної активності службових осіб банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий український кримінолог Закалюк А.П. розглядав «обумовлення» як певний вид детермінації, який «створює можливість (ймовірність) настання наслідку через один з двох або обома функціональними способами: сприяння формуванню причин і сприяння (створення умов) для її реалізації» [5, с. 191]. Тому розкриваючи проблематику соціальної обумовленості криміналізації протиправної діяльності службових осіб банків спираємось на загально-визнане розуміння ключової дефініції як «реакція держави на суспільну потребу у запровадженні нового рівня та нової якості гарантій законності» [6, с. 320], що викликане наявністю причинно-наслідкового зв'язку між певним діянням та наявним його істотним негативним впливом на суспільні відносини [7, с. 334] та створює можливість (ймовірність) настання суспільно-деструктивного наслідку. Фактично, соціальна обумовленість – це залежність від умов суспільного життя [2, с. 146]. Узагальнено серед усіх факторів соціальної обумовленості криміналізації певних протиправних діянь Брич Л.П. та Навроцький В.О. виокремлюють дві групи факторів – соціальні та соціально-психологічні. Науковці вважають зазначені фактори такими, що найбільш яскраво відбивають суспільну необхідність та політичну доцільність запровадження кримінальної відповідальності за певне діяння. Вони наголошують звертати увагу на суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність та кримінально-політичну адекватність криміналізації [8, с. 14].

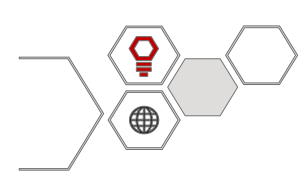
Ми підтримуємо позицію, що у кримінальному праві соціальна обумовленість втілюється шляхом закріплення основоположних засад,

визначення ознак та елементів злочинної дії, встановлення системи правових заборон, а також через регламентацію видів та обсягів санкцій [9, с. 227].

При цьому суспільна потреба відбивається у критичному стані соціальної невдоволеності тією чи іншою проблемою, яка провокує необхідність її врегулювання державою специфічними, притаманними лише їй, засобами. Більше того, підставу криміналізації суспільно-небезпечного діяння утворює сукупність об'єктивної необхідності зазначеного кроку та рівнем небезпеки, який створює суспільству шкода, заподіювана таким діянням. Відповідно до результатів наукових досліджень криміналізація являє собою «процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність як злочинів» [10, с. 176; 11, с. 20], а у вузькому сенсі – визнання діяння злочинним [2, с. 162].

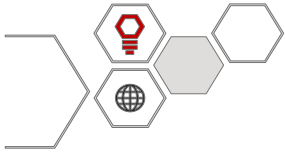
Як стверджують науковці, до чієї думки ми також приєднуємось, фундаментальною умовою розробки ефективного кримінально-правового регулювання виступає його гармонізація з актуальними соціальними запитами й правовими очікуваннями населення. Невід'ємною складовою кримінально-правової політики держави має стати комплексне вирішення зазначеної проблематики, оскільки розвинене й прогресивне законодавство про кримінальну відповідальність забезпечує надійність правової системи, безперервність її розвитку та внутрішню узгодженість норм. Відсутність логічної послідовності й системності, які мають складати чіткий вектор еволюції кримінально-правової сфери, дозволяє констатувати, що українська кримінально-правова політика здебільшого характеризується реактивністю й прямою залежністю від конкретних політичних обставин, соціальна інтерпретація яких зазвичай є контроверсійною й суперечливою [12, с. 184-185].

Необхідність криміналізації деструктивної активності службових осіб банків зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів: масштабами заподіяної суспільству шкоди, недостатністю некримінальних механізмів реагування, а також запитами міжнародних стандартів у сфері фінансової інтеграції. Особливої гостроти ця проблема набула після банківської кризи 2014-2016 років, яка виявила системні вади корпоративного управління у банках та стала своєрідним лакмусовим папірцем для перевірки дієвості існуючих правових механізмів. За той період Національний банк України визнав неплатоспроможними 90 банків, активи яких до кризи становили близько третини активів усієї банківської системи країни, що спричинило системну фінансову кризу та суттєві втрати для держави, бізнесу та пересічних громадян [13].

Суспільна необхідність раціональної відповідальності службових осіб банків пояснюється в першу чергу тим, що питання забезпечення цілісності та ефективності розміщення коштів банківськими установами у всі часи відрізняється своєю важливістю. Адже воно становить одну з головних задач менеджменту кожної конкретної установи – збереження та примноження фінансових ресурсів, що неможливо без вдалого їх розміщення або ж за умови необґрунтованої видачі суб'єктам господарювання або фізичним особам. При цьому ми погоджуємось з науковцями, що небажані наслідки для банківської установи не обмежуються прямими фінансовими втратами. Реальна ціна, яку може заплатити банк за протиправну діяльність службових осіб, особливо тих, що відносяться до категорії «топ-менеджменту», не завжди виражається лише в грошах: втрата репутації та довіри, судові процеси, пригнічення мотивації персоналу, розрив ділових стосунків, утрата частки ринку та втрачені перспективи є лише частиною «негрошових» наслідків [14, с. 371].

Ще один фактор соціальної обумовленості криміналізації протиправної поведінки службових осіб банків було виявлено Васіліним Є.М. за

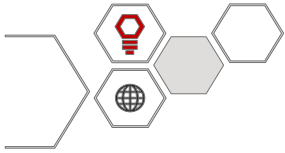
результатами проведення наукового дослідження щодо соціальної обумовленості криміналізації доведення банку до неплатоспроможності та визначений як «потреба стабілізувати ситуацію в банківській системі України» [4, с. 32]. Зазначений фактор є тим, що посилює позитивні процеси у банківській системі, визначені у попередньому міркуванні.

Крім вищезгаданих факторів соціальна обумовленість криміналізації зловживань службовими особами банків виявляється в наступних аспектах:

- глибокі соціально-економічні трансформації в державі, спровоковані руйнуванням національної економіки внаслідок збройної агресії РФ проти України, які обумовили не лише погіршення об'єктивних умов функціонування банківського сектору, але й суттєве погіршення матеріального забезпечення банківських працівників, зокрема, службових осіб, зокрема, зменшення оплати праці, елімінація матеріальних стимулів та соціальних гарантій, що, своєю чергою, зумовлюють потужну мотивацію для вчинення протиправних дій, спрямованих на особисте збагачення;

- підвищення інституційного попиту на фінансові послуги та структурна вразливість системи – збільшення потреби населення у розширеному спектрі фінансових послуг, спричинене модифікацією структури господарювання внаслідок активних бойових дій на території нашої держави та руйнування об'єктів господарської діяльності, генерує постійний функціональний тиск на сферу банківської діяльності та створює сприятливе середовище для реалізації службовими особами банків протиправних схем;

- деформація ціннісних орієнтирів та переоцінка соціального статусу – формування у свідомості працівників банківського сектору уявлення про банківську діяльність як про сферу з надзвичайно високими матеріальними можливостями провокує девіантну мотивацію та сприяє легітимізації службовими особами банків своєї протиправної поведінки як шляху підвищення свого матеріального добробуту;

- системна недосконалість контрольних механізмів та інституційна корупціогенність – сукупний вплив попередніх факторів утворює соціальну небезпеку непоодиноких випадків зловживання своїми повноваженнями службових осіб банків. Недостатня ефективність механізмів внутрішнього контролю та державного нагляду утворює можливість вчинення протиправних діянь досліджуваною категорією осіб з метою надання незаконних переваг певним особам чи групам осіб під час здійснення ними фінансово-кредитних операцій.

Отже, соціальна обумовленість криміналізації протиправної діяльності службових осіб банків характеризується наступними чинниками:

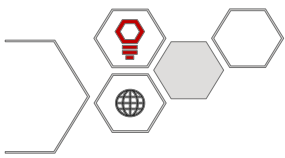
- суттєва зміна соціально-економічної ситуації в країні, що у 2008-2014 роках була обумовлена наслідками світової фінансової кризи, а сьогодні - повномасштабним вторгненням РФ в Україну;

- підвищення інтересу до отримання кредитних фінансових ресурсів з мінімальною платою за користування ними;

- утворення обставин, за яких попередні фактори провокують виникнення суспільної небезпеки внаслідок зловживань з боку службових осіб у напрямку надання кредитів за пільговими умовами (або з високим кредитним ризиком), розголошення інсайдерської інформації або вчинення певних дій щодо функціонування банку, які призводять до негативних наслідків його діяльності.

Наведені вище фактори підкріплюються динамічністю суспільних процесів, що зумовлює необхідність адаптації кримінального законодавства відповідно до нових форм протиправної поведінки та створення відповідних кримінально-правових інструментів її протидії [15, с. 188].

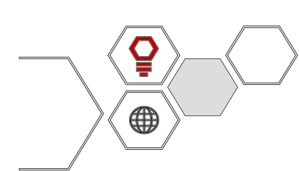
Висновки. Аналіз проблематики соціальної обумовленості криміналізації протиправних діянь службових осіб банків, дозволив виявити специфічні особливості криміналізації цієї сфери. Для них притаманний

високий рівень латентності та суспільної небезпеки, що обумовлює необхідність здійснення боку державних органів влади оперативної та ефективної протидії, включаючи встановлення обґрунтованого рівня кримінально-правової протекції права громадян на захист їхніх матеріальних інтересів, фінансової безпеки, майнових прав та інших охоронюваних законом благ у сфері банківської діяльності.

Характерною рисою злочинної поведінки службових осіб банків є використання власного привілейованого доступу до внутрішньої інфраструктури банку з метою одержання особистої вигоди – від привласнення активів та інсайдерської торгівлі до відмивання грошей й організації складних шахрайських схем. Можливість вчинення кримінальних правопорушень зазначеною категорією службових осіб виявляє глибокі недоліки в системах комплаєнсу, що дозволяє інсайдерам використовувати свої особливі можливості ознайомлення та впливу на внутрішні процеси, що відбуваються у банках, для реалізації особистих мотивів, навіть, якщо вони відрізняються від інтересів інвесторів та вкладників певної установи.

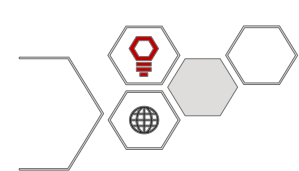
Не викликає сумніву, що обумовленість криміналізації соціально-деструктивної діяльності службових осіб банків викликана тим негативним впливом, який вона справляє на суспільну свідомість, у якій має бути чіткий образ надійності та непорушності банківської системи та відданості службових осіб банків інтересам кредитно-фінансових установ загалом та їх вкладників, зокрема. Вона актуалізується низкою чинників серед яких особлива природа банківської діяльності – публічно-правова, що передбачає управління суспільним капіталом; пряма залежність між якістю управлінських рішень топ-менеджменту банку та фінансовою стабільністю установи; масштаб реальних збитків, заподіяних зловживаннями службових осіб банків; системний характер прогалин у механізмах запобігання злочинам, що вчиняються досліджуваною категорією осіб. Тому криміналізація

протиправної діяльності службових осіб банків виявляється передумовою ефективного та цілісного функціонування національної банківської системи.

Список використаних джерел

1. Сташис В. В. Вибрані праці / В. В. Сташис ; [уклад.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова ; відп. ред. В. Я. Тацій]. Х. : Право, 2015. 1184 с.
2. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
3. Колб Р.О. Банківська установа як суб'єкт запобігання злочинам. Дис. ... канд. юрид. наук. Спеціальність : 12.00.08. Запоріжжя, 2021. 289 с.
4. Васілін Є.М. Доведення банку до неплатоспроможності: соціальна обумовленість криміналізації, аналіз складу злочину. Дис. ... канд. юрид. наук. Спеціальність – 12.00.08. Сєвєродонецьк, 2018. 244 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології : теорія і практика : У 3-х кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 712 с.
6. Комарницька М.О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 319-322.
7. Залеська А.С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. *Форум права*. 2012. № 1. С. 334-338.
8. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. К.: Атіка, 2000. 258 с.
9. Северин І.О. Соціально-правова обумовленість криміналізації діянь у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2025. Вип. 1 (18). С. 226-234.

10. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 200 с.
11. Фріс П.Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 19-28.
12. Різник О.Р. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 59. С. 178-190.
13. Данилишин Б. Банківська криза 2014–2016 рр. Рада НБУ, 2017. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/07/5/626764/>.
14. Риженкова К.В. Визначення поняття шахрайства у сфері банківської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 368-373.
15. Гумін О., Якимова С. Соціальна зумовленість доцільності криміналізації незаконного збагачення в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. Вип. 6. № 22. С. 185-190.